

SECTION 1. LINGUISTICS

1.1 Соціально-чутлива комунікації як модель толерантного діалогу в українському інформаційному просторі

Враховуючи те, що Україна прагне досягти правових, соціальних та економічних висот країн Європейського союзу згідно з положеннями «Угоди про асоціацію» [1], дослідження соціально-чутливої комунікації на сторінках українських медіа є сьогодні актуальним. Медійники, виконуючи роль четвертої влади, зобов'язані сприяти інтеграції громади, зокрема формувати толерантне ставлення соціуму до вразливих категорій населення.

Однак дуже часто на шляху до такого поєднання постають стереотипи, що в подальшому призводять до стигматизації чутливих соціальних груп. Етичний кодекс журналіста забороняє медійнику дискримінувати людину через свою статтю, мову, расу, релігію, національне, регіональне чи соціальне походження або політичні уподобання [2]. Проте, як показує практика, журналісти, іноді самі того не усвідомлюючи, порушують положення Кодексу та закріплюють шаблонне мислення через свої медіатексти.

До соціально-чутливих тем прийнято відносити ті, що висвітлюють людей із інвалідністю; людей, що живуть із ВІЛ (ЛЖВ); різних етнічних груп; ЛГБТІК спільноти; літніх людей; внутрішньо-переміщених осіб (ВПО) тощо.

Дослідженням соціально-чутливої тематики в матеріалах українських медіа займалося чимало науковців. Зокрема цю тему в своїх наукових працях розглядали С. Горецька, О. Михайлова, Т. Семигіна, І. Зубець, Д. Богдан, К. Шендеровський, М. Тарасова, В. Попович, Л. Василик, Г. Волощук, В. Грубич, Д. Дешевий, А. Карташева, А. Сандига, А. Хархаліс, М. Сокульський тощо.

Журналістська діяльність базується не тільки на професійних стандартах, але й на етичних. Також важливою складовою в професії журналіста є дотримання універсальних засад журналістики, які базуються на

загальнолюдських пріоритетах. Серед них звертається увага на такі: гуманізм, патріотизм, інтернаціоналізм, демократизм, правдивість, оперативність [3, с. 229–239]. Як ми бачимо, деякі з них перегукуються із загальними стандартами, що може свідчити про їх важливість у журналістській спільноті. Звернемо увагу на такий термін як гуманізм. Під ним І. Михайлин розуміє «позицію журналіста, яка сприяє розвитку людини, забезпеченню її матеріальних та духовних потреб, миру й злагоди, рівноваги в суспільстві, виходить з пріоритету прав людини, які мусять бути гарантовані державою» [3, с. 229]. На думку В. Здоровеги, гуманізм у журналістській діяльності базується на увазі та повазі до конкретної людини і її гідності. «Журналіст не тільки має право, а й зобов'язаний піддавати критиці неподобства, злочини супроти людини і суспільства в цілому, – пише фахівець. – Він за своїм суспільним призначенням має стояти на захисті правди і справедливості» [4, с. 60]. Зокрема дослідник Є. Дорошук звертає увагу на таке поняття як неогуманізм у журналістиці, тобто возвеличення людської особистості. Керуючись цією концепцією, до найбільш важливих тем, які висвітлюються в медіа, він відносить вдосконалення самої себе людиною; ставлення до «іншого», як до рівноцінного суб'єкту; захист навколишнього середовища; реалізація прав і свобод; підвищення ефективності економіки; розвиток культури; ліквідація правової нерівності. Тему боротьби гуманізму та християнства в журналістиці досліджував П. Александров. У своїй роботі він звертає увагу на таку ознаку гуманістичної журналістики як переважання прав людини над її обов'язками. «В сучасних масмедіа дуже часто чуємо про наші права і лише зрідка про обов'язки. Таким чином, концепція прав розглядається автономно, залишаючи людину поза контекстом», – стверджує автор [5, с. 201]. Фахівчиня А. Дерябіна в своєму дослідженні звернулася до теми правдивості, об'єктивності та гуманізму в сприйнятті журналістів різних ЗМІ [6]. Українська дослідниця О. Кузнецова в своєму науковому напрацюванні «Громадянський гуманізм – основа морального вибору журналістів України» розглянула місце людини в журналістській творчості. На думку науковиці, людина є не тільки об'єктом, а й суб'єктом у медіаматеріалі. Також вона виступає метою

журналістського твору, його адресатом та споживачем, а відображення її інтересів – це необхідна умова гуманістичного спрямування журналістських текстів. О. Кузнецова вважає, що треба закріпити засади громадянського гуманізму не тільки в статусі редакції та її редакційному кодексі, а й зокрема проводити редакційну політику. Також вона пропонує, «спираючись на міжнародні стандарти, конкретно означити в Законах України відповідальність авторів, журналістів, інших працівників редакцій за порушення моральних засад, прав і свобод людини в матеріалах ЗМІ» [7, с. 128].

Одним із порушень як етичних засад, так і загальнолюдських, є вживання журналістами некоректної лексики, а саме мови ворожнечі в медіатекстах. Як зауважує Г. Смірнов, мова ворожнечі – це складне правове явище. «У національному законодавстві відсутнє визначення цього терміну та водночас міститься заборона вживати лексику, спрямовану на приниження особи за релігійною, національною чи іншою ознакою», – наголошує він [8, с. 405]. Також фахівець зазначає, що найкраще це поняття висвітлено в Додатку до Рекомендації Комітету Міністрів Ради Європи № 97(20). Згідно із ним, «мова ворожнечі (нетерпимості) – всі види висловлювань, які поширюють, підбурюють, заохочують чи виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм або інші форми ненависті, що ґрунтується на нетерпимості, що зокрема, виявляється як войовничий націоналізм та етноцентризм, дискримінація та ворожість стосовно меншин, мігрантів і осіб іноземного походження» [9].

Зі свого боку в ОБСЄ цей термін трактують як «різноманітні види висловлювань, засновані на ворожнечі, що демонструють чи розпалюють ворожнечу щодо групи осіб (чи окремої особи) з причини її приналежності до групи» [10]. Хоча в Україні це поняття не закріплено юридично, проте в медіапросторі під ним також розуміють «будь-які вислови, контекст чи візуальне зображення, що призводить до створення або ж поглиблення вже існуючої ворожнечі між відмінними за певними ознаками групами суспільства» [11].

Дослідники стверджують, що існування мови ворожнечі є негативним явищем у житті кожного суспільства. На думку В. Бокальчука, поширення мови ворожнечі призводить до дестабілізації політичної ситуації в Україні та може бути використане Російською Федерацією для руйнування громадянських зв'язків та підризу міжнародної позиції нашої держави [12, с. 11]. Науковиця Т. Ісакова в своїй роботі зазначає, що використання мови ворожнечі проти цілої країни або етнічної групи може засвідчувати наявність інформаційної агресії. «Основною ознакою мови ворожнечі є те, що вона провокує екстремальні негативні відчуття щодо окремої групи людей або конкретних представників групи», – пише дослідниця [13, с. 92]. Також стверджує, що «мішенями» мови ворожнечі можуть бути не лише люди певної етнічної приналежності, а й багато інших соціальних груп. «Сутність мови ворожнечі визначає найважливіший чинник: вона ґрунтується на таких явищах, як соціальні стереотипи, упередження і дискримінація», – підкреслює Т. Ісакова [13, с. 92].

Так, однією з груп, що постійно стикається зі стереотипними висловлюваннями в свій бік, є люди, що живуть із ВІЛ. Необізнаність медіафахівців є однією з вагомих причин посилення стигми цієї категорії населення. «Упереджене ставлення частково є наслідком неправильної поінформованості громадськості про ВІЛ/СНІД, у чому провідну роль відіграють засоби масової інформації, які часто дають безвідповідальні повідомлення про епідемію ВІЛ/СНІД», – стверджують Т. Семигіна, І. Зубець та І. Грига в своєму науковому напрацюванні [14, с. 78]. На думку дослідниць, журналісти часто не усвідомлюють своєї ролі у творенні соціальної стигми та закріплення шаблонного мислення щодо соціальних проблем.

Нематіан золбін Д. Х., дослідниця з Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, надає такі поради медіафахівцям щодо висвітлення теми ВІЛ: не можна прирівнювати ВІЛ до СНІДУ; закріплювати стереотип, що на ВІЛ хворіють лише люди з наркотичною залежністю та секс-працівниці; створювати враження, що передача ВІЛ здійснюється через поцілунок або рукоштовпання; писати, що ВІЛ-позитивні жінки не можуть мати

здорових дітей; наголошувати на смертності від ВІЛ [15, с. 152–153]. Зокрема в посібнику «Висвітлення теми ВІЛ/СНІДу в ЗМІ» підкреслюють, що «нехтування «політичною коректністю» у висвітленні епідемії ВІЛ / СНІДу породжує хибні уявлення та міфи, що заважають людям приймати правильні рішення, а в деяких випадках закінчується дискримінацією і людськими трагедіями» [15, с. 32]. Упорядники книги радять уникати таких виразів: «чума ХХ століття», «жертви СНІДу», «невинні жертви СНІДу», «ВІЛ-інфіковані», «пацієнти», «хворі на СНІД», «наркоман», «страшна хвороба», «біч» [15, с. 32–33]. Тож, як ми бачимо, висвітлення теми ВІЛ в медіа дійсно має свою специфіку.

Громадська організація «Інформаційно-аналітичний центр “Громадський Простір”» зазначає, що на початку 2020 року в Україні проживало понад 250 тисяч людей із ВІЛ-інфекцією, і понад 80 тисяч із них на той момент не знали про свій статус. Найбільша частка всіх померлих ЛЖВ за 2015–2019 рр. припала на Дніпропетровську (23%), Одеську (11, 9%) та Донецьку (11, 8%) області [16].

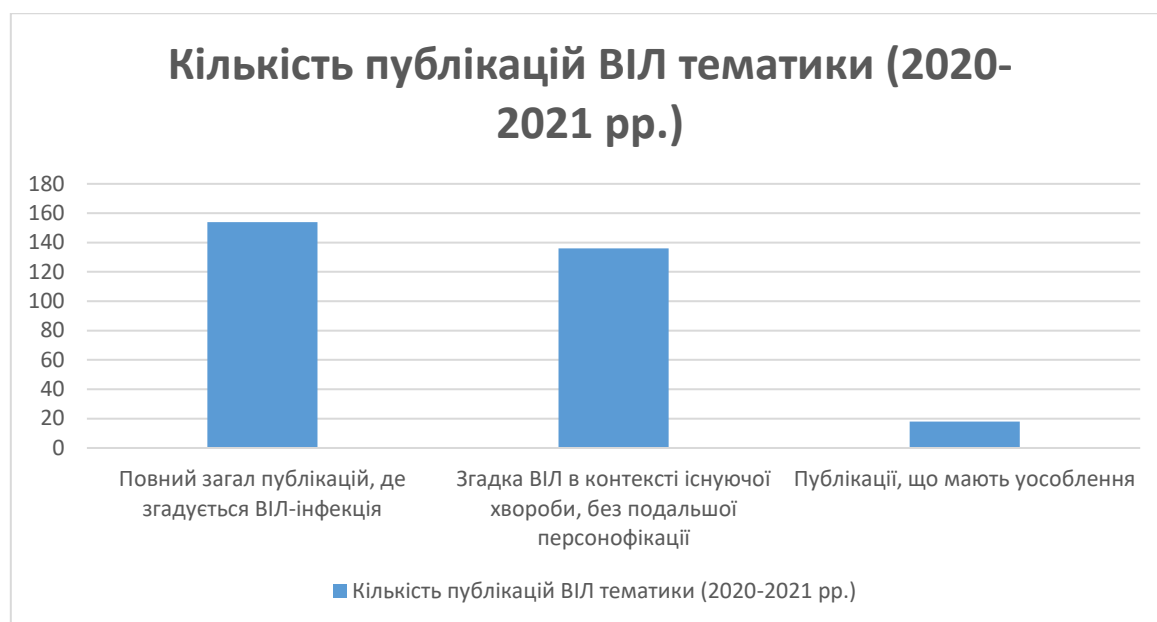
У лютому 2021 року, згідно з даними Центру громадського здоров'я, в Україні було зареєстровано 1395 нових випадків ВІЛ-інфекції [17].

Звертаючи увагу на масштаби поширення цієї проблеми, ми не можемо нехтувати нею. Сучасному медіафахівцю важливо вміти як правильно підносити інформацію про ВІЛ-інфекцію, так і готувати якісний контент про людей, що живуть із ВІЛ.

У ході нашого дослідження було проаналізовано матеріали українського щотижневого суспільно-політичного журналу «НВ», де побічно або опосередковано згадувалися люди, що живуть із ВІЛ (ЛЖВ) та сама ВІЛ-інфекція в контексті хвороби. До аналізу входили публікації 2020–2021 рр.

Зробивши кількісні розрахунки, ми отримали таку статистику кількості публікацій вибраної нами тематики, що було оприлюднено на сайті за цей час:

Усього матеріалів, де згадується ВІЛ-інфекція – 154. У 136 публікаціях її згадували в контексті існуючої хвороби без подальшої персоніфікації. Відповідно 18 матеріалів мали уособлення (див. малюнок 1).

Малюнок 1

Аналізуючи тематичний аспект висвітлення теми ВІЛ, ми помітили, що згадка самої хвороби посилилася під час поширення пандемії. Всього за весь період дослідження вона з'явилася в 63 (41%) матеріалах коронавірусної тематики.

Відстеживши хронологію розміщення публікацій, ми отримали таку тематичну картину еволюції «зацікавленості» ВІЛ-інфекцією в контексті COVID-19: причини появи нових вірусів (аналітична стаття «Коронавірус із незграбним прізвиськом. Звідки взялася епідемія і чому вона не буде останньою – NYT», ред. Анастасія Одінцова, 29.01.2020) – створення комбінації ліків від коронавірусу, які використовують для лікування ВІЛ та грипу (замітка «Лікарі з Таїланду заявили, що знайшли ефективну комбінацію ліків проти нового коронавірусу», ред. Ірина Кутелєва-Коваленко, 03. 02. 2020) – пошук «нульового пацієнта» (аналітична стаття «Нульовий пацієнт епідемії коронавірусу: хто він і навіщо його шукати», ред. Юлія МакГаффі, 02.03.2020) – порівняння термінів ідентифікації вірусів (аналітичний коментар «Коронавірус. Десять причин не панікувати через пандемію», авт. Ігнасіо Лопес-Гоньї, переклад НВ, 13.03.2020) – доказ неефективності використання при коронавірусі антиретровірусної терапії, яку приймають люди з ВІЛ та побічне торкання теми нестачі цих препаратів для ЛЖВ через безконтрольне використання людьми з

ковідом (аналітичний коментар «Протокол лікування COVID-19 в Україні. Що варто додати», авт. Уляна Супрун, 07.04.2020) – пояснення вченими зв'язку між коронавірусом та ВІЛ-інфекцією (замітка «Загроза імунітету. Вчені пояснили, як пов'язані коронавірус і ВІЛ-інфекція», авт. Костянтин Ценцура, 14.04.2020) – використання антитіл в лікарському лікуванні (замітка «Вакцина не потрібна? У Китаї випробовують нові ліки проти коронавірусу SARS-CoV-2», авт. Антон Ходоренко, 19.05.2020) – уразливі групи під ударом COVID-19 (спецпроект «#ДолаємоCovid19: як громадянське суспільство реагує на виклики сьогодення», авт. Ольга Коваль, 11.06.2020), – порівняння смертності (замітка «Може перевищити ВІЛ, малярію та вбивства. Ляшко спрогнозував рівень смертності від коронавірусу», ред. Дар'я Колесніченко, 13.07.2020) – взаємозв'язок вакцин від COVID-19 та хвилі зараження ВІЛ (замітка «Вакцини від COVID-19 можуть призвести до хвилі зараження ВІЛ», ред. Антон Ходоренко, 22.10.2020), – перебіг коронавірусу у пацієнтів з ВІЛ-інфекцією (замітка «Лікарка розповіла про перебіг коронавірусу у пацієнтів з ВІЛ-інфекцією», ред. Оксана Соломка, 01.12.2020) – використання неактивного білка ВІЛ у вакцині (замітка «Побічний ефект. Випробування австралійської вакцини від коронавірусу припинили після тестів на ВІЛ», авт. Антон Ходоренко 11.12.2020).

Отже, як ми бачимо, на початку висвітлення ВІЛ-інфекції в контексті коронавірусної хвороби мало суто наукове значення, проте згодом ця тенденція почала змінюватися людиноцентризмом, тобто приділенням уваги до людських проблем. Якщо на початковій стадії поширення пандемії матеріали ковід тематики із згадкою про ВІЛ з'являлися досить часто, то далі їх кількість суттєво зменшилася. Зокрема, дослідивши цей аспект, ми сформували припущення, що апелювання до ВІЛ-інфекції в контексті COVID-19 можна, по-перше, пояснити прагненням людства міркувати аналогіями. Ще в травні 2020 року І. Кондратов, кандидат хімічних наук, старший науковий співробітник Інституту біоорганічної хімії та нафтохімії ім. В. П. Кухаря НАН України, голова відділу медичної хімії НВП ЄНАМІН писав, що чим далі він спостерігає за ситуацією навколо епідемії коронавірусу, тим більше аналогій виникає з початком епідемії ВІЛ-інфекції

(«Громадське», «Чи справді «Ремдесивір» переможе Covid-19?», Іван Кондратов, 18.05.2020). А головний інфекціоніст уряду США Ентоні Фаучі на одній зі своїх конференцій використав метод порівняння щодо COVID-19 та ВІЛ-інфекції та навпаки наголосив на їх головних відмінностях [18]. Отож, так чи інакше ці питання виникають поруч один із одним у суспільному дискурсі й можуть і надалі досліджуватись науковцями.

Серед матеріалів, які ми проаналізували, кілька виконували просвітницьку функцію. Наприклад, в публікації «Анонімно і безкоштовно. Де в Києві зробити тести на ВІЛ – адреси» (ред. Марія Молодковець, 01.12.2020) міститься повідомлення від Київської міської державної адміністрації з адресами анонімних тестувань на ВІЛ. Ще раніше на сайті з'явилася публікація з картою України, де можна зробити ВІЛ-тестування: «В Україні з'явилася карта медзакладів, де можна зробити тест на ВІЛ та гепатит С» (ред. Оксана Соломка, 25.05.2020). Також до Всесвітнього дня боротьби з ВІЛ/СНІДом опублікували матеріал «День боротьби з ВІЛ/СНІДом. Що треба знати про масштаби хвороби в Україні» (ред. Анастасія Одінцева, 01.12.2020), де навели статистику захворюваності в Україні й світі та написали про основні шляхи зараження ВІЛ-інфекцією.

Окремо варто розглядати аналітичну кореспонденцію: «Підійти до межі. Мільйон тяжкохворих українців до осені можуть залишитися без ліків – НВ розбирався, що відбувається із закупівлями МОЗ» (авт. Дмитро Бобрицький, 26.05.2020). У матеріалі автор звертає увагу на нестачу ліків для підтримки життя тих людей, яким вони гарантуються державою. Зокрема в цій підгрупі перебувають люди, що живуть із ВІЛ. Під час аналізу ми звернули увагу на відсутність підтвердження фактів, тобто аргументів. Візьмемо як приклад наступні твердження: «Таких пацієнтів в країні 22 тис. Хворобу можна лікувати і не давати розвиватися, якщо вчасно отримувати ліки. Але приймати їх потрібно регулярно. На це тільки одній людині потрібно до 500 тис. грн. на рік». Автор не зазначає, де він узяв цю статистику та як робив кількісні розрахунки, тому істинність цих слів може піддаватися сумніву. Також у тексті присутня емоційна

лексика, на кштал «виявилися сам на сам зі смертельною загрозою», «питання не просто здоров'я, а й самого життя» тощо. Позитивними аспектами є те, що, по-перше, звертається увага на суспільно-значущу проблему. По-друге, є баланс думок, бо представлені коментарі як громадських активістів, так і МОЗ, зокрема Максима Степанова.

Окремо варто розглядати аналітичну кореспонденцію: «Підійти до межі. Мільйон тяжкохворих українців до осені можуть залишитися без ліків – НВ розбирався, що відбувається із закупівлями МОЗ» (авт. Дмитро Бобрицький, 26.05.2020). У матеріалі автор звертає увагу на нестачу ліків для підтримки життя тих людей, яким вони гарантуються державою. Зокрема в цій підгрупі перебувають люди, що живуть із ВІЛ. Під час аналізу ми звернули увагу на відсутність підтвердження фактів, тобто аргументів. Візьмемо як приклад наступні твердження: «Таких пацієнтів в країні 22 тис. Хворобу можна лікувати і не давати розвиватися, якщо вчасно отримувати ліки. Але приймати їх потрібно регулярно. На це тільки одній людині потрібно до 500 тис. грн. на рік». Автор не зазначає, де він узяв цю статистику та як робив кількісні розрахунки, тому істинність цих слів може піддаватися сумніву. Також у тексті присутня емоційна лексика, на кштал «виявилися сам на сам зі смертельною загрозою», «питання не просто здоров'я, а й самого життя» тощо. Позитивними аспектами є те, що, по-перше, звертається увага на суспільно-значущу проблему. По-друге, є баланс думок, бо представлені коментарі як громадських активістів, так і МОЗ, зокрема Максима Степанова.

Важливо зауважити, що під час моніторингу медіаресурсу ми помітили ще таку тенденцію, яка, скоріше, стосується гендерної тематики. За час нашого дослідження, тобто два роки поспіль, журнал готував спеціальні матеріали до 8 Березня про досягнення українських жінок: «Топ-100 успішних жінок України. Сто українок, які досягли вражаючих результатів у різних сферах» (ред. Інна Семенова, 06.03.2021), «Лідери суспільства. Найуспішніші жінки України в громадському секторі – рейтинг НВ» (ред. Олександр Стрельников, 08.03.2020), «Елегантні мільйони. 14 українок, які досягли найбільших успіхів у бізнесі»

(ред. Олександр Іванов, 07.03.2020), «Перші особи. 15 українок, які досягли вражаючих результатів у бізнесі» (авт. Катерина Шаповал, 07.03.2020). По-перше, з одного боку ці матеріали розвінчують стереотип про те, що «місце жінці – на кухні». Однак наскільки доцільно згадувати про досягнення жінок лише напередодні свята й наскільки взагалі «правильно» написано тексти – питання відкрите. Також ці публікації містять явні ознаки піару. Зокрема, два роки поспіль там є згадування Олени Пінчук, засновниці Фонду Олени Пінчук та голови наглядової ради StarLightMedia яка, начебто, допомагає ВІЛ-позитивним людям. Також в публікаціях за редакцією Інни Семенової та Олександра Шаповала міститься згадка Ольги Рудневої, директорки фонду Олени Пінчук, яка «багато уваги приділяє зламу стереотипів сприйняття хворих із ВІЛ». По-перше, ми вже раніше зазначали, що не прийнято вживати конструкцію «хворий із ВІЛ», тому що вона вже є стереотипною. По-друге, із цих публікацій випливає ще одна підтема – піар публічних осіб та благодійних організацій на ВІЛ-інфекції.

Так, у матеріалі «Інтелігентність і провокація. Історія бренду FROLOV від Ukrainian Fashion Week» (ред. Вероніка Шмітт, 18.08.2020) говориться, що частину прибутку дизайнер спрямовує на закупівлю швидких тестів на ВІЛ. Також цікавим є те, що сам матеріал марковано як «спецпроект». Як стверджують на сайті видання, матеріали з позначками «PR», «Спецпроект», «Позиція», «Новини компаній» публікуються на правах реклами. Проте в третій частині 9 статті Закону України «Про рекламу» говориться, що «інформаційний, авторський чи редакційний матеріал, в якому привертається увага до конкретної особи чи товару та який формує або підтримує обізнаність та інтерес глядачів (слухачів, читачів) щодо цих особи чи товару, є рекламою і має бути вміщений під рубрикою «Реклама» чи «На правах реклами»» [19]. Тобто використання інших позначень Законом України не передбачено, тому можна вважати, що цей матеріал опубліковано з порушенням законодавства.

Ще як приклад того, що спонсорство хвороби можна використати як привід для піару, може слугувати замітка «Розкол в сім'ї триває. Принц Гаррі і принц

Вільям ділять гроші благодійного фонду принцеси Діани» (ред. Юлія Найдено, 08.07.2020). У повідомленні йдеться про те, що «принц Гаррі попросив свою частку благодійного фонду імені його матері, щоб перенаправити кошти на благодійний фонд Sentebale, який займається просвітницькою діяльністю ВІЛ/СНІД». Як ми бачимо, така практика використовується не тільки в Україні, але і за її межами.

Варто зазначити, що на сайті журналу «НВ» при висвітленні ВІЛ тематики прослідковувалися такі основні тенденції: сім матеріалів розвінчували міфи та спростовували стереотипи щодо ВІЛ; у шести публікаціях були ознаки піару на хворобі або містились новини, що підтверджували існування такого явища; шість матеріалів закріплювали стереотипне мислення про ЛЖВ; три матеріали мали просвітницьку інформацію (див. малюнок 2). Серед жанрової палітри в ході роботи було означено замітку, аналітичний огляд, аналітичне інтерв'ю, аналітичну статтю, аналітичний коментар та аналітичну кореспонденцію.

Однак аби не створювати хибне уявлення через недостатньо глибокий аналіз про кількість публікацій того чи іншого жанру, ми не подаватимемо статистичну інформацію щодо цього аспекту.

Малюнок 2

Позитивним аспектом досліджуваних матеріалів, що висвітлюють ЛЖВ, є розвінчення міфів та спростування стереотипів щодо хвороби. Наприклад, у замітці «Медики тестують ліки проти ВІЛ, які потрібно приймати лише двічі на

рік, – як це працює» (авт. Костянтин Ценцура, 02.07.2020) наголошують на тому, що ЛЖВ є повноцінними членами нашого суспільства, а не смертельно хворими, як це вважалося раніше. «Зовсім недавно ВІЛ вважався смертельним і невиліковним захворюванням, який забрав життя мільйонів людей. Сьогодні цю хворобу можна лікувати за допомогою так званого «коктейлю» ліків, які потрібно періодично приймати перорально», – говориться в повідомленні. Також у публікації вчені стверджують, що наразі тестують препарат, який у подальшому може значно полегшити життя ВІЛ-позитивних людей завдяки зниженню рівню ВІЛ у їх крові. Таке повідомлення має породити в читачів роздуми про те, що в наш час ВІЛ-позитивний статус – це не вирок.

Іншим прикладом подолання стереотипів шляхом медіа-інформування може слугувати спецпроект, замаскований під аналітичну статтю: «Нічого особливого. Чого насправді хочуть ЛГБТІ в Україні» (ред. Дар'я Алтуніна, 08.06.2020). Цей матеріал є показовим, адже в ньому розвінчуються міфи не тільки щодо ЛЖВ, а й звертається увага на інші вразливі групи населення. Однак зупинимося на предметі нашої зацікавленості. По-перше, тут також спростовується стереотип про те, що ВІЛ – це не смертельна хвороба. Крім того, автор зазначає, що гомосексуальні стосунки не є причиною розповсюдження вірусу, адже «у багатьох країнах статевий шлях передачі ВІЛ у переважній більшості випадків притаманний гетеросексуальним парам». Проте якщо аналізувати цей медіатекст із фахової точки зору, то ми можемо побачити такі порушення як неправильне маркування та недостатність аргументації, тобто відсутність підкріплення тверджень експертною думкою, офіційними документами, статистичними даними тощо.

Ще одним із прикладів спростування стереотипу може бути матеріал у жанрі аналітичного огляду: «Французькі медики допомогли безплідній жінці народити дитину за допомогою унікальної технології» (авт. Костянтин Ценцура, 22.02.2020). У підрозділі «Діти з пробірки» автор підкреслює, що «сьогодні ВІЛ-позитивні люди можуть народити здорових дітей за допомогою технології

відмивання сіменної рідини», й тим самим руйнує стереотип, що ЛЖВ не можуть мати сім'ю.

Дійсно заслуговує уваги аналітичне інтерв'ю «Мене дістало мовчати. Чотири історії ВІЛ-позитивних молодих людей, які вже відкрили свій статус або збираються зробити це» (авт. Олександра Горчинська, 16.02.2020). Матеріал містить відеофрагменти. Також він насичений статистикою та думками експертів і експерток: є коментар Тимура Левчука, виконавчого директора громадської організації Точка Опори ЮА; Алли Мельник, експертки ВБО Конвіктус-Україна, керівниці проєктів профілактики для підлітків у Києві та Київській області; наведені дані ЮНІСЕФ; статистика Фонду АнтиСНІД; оцінка експертів UNAIDS. За проханням однієї героїні інтерв'ю, авторка приховала її особистість, дані трьох інших респондентів були розкриті за їх згодою. Позитивними аспектами цього матеріалу є привернення увагу до проблеми несприйняття ВІЛ-позитивних людей суспільством шляхом надання голосу ЛЖВ; доведення, що життя людей із ВІЛ нічим не відрізняється від інших; спростування твердження, що в них немає майбутнього. Як підтвердження можуть виступати такі цитати героїв та героїнь: «Так, ВІЛ – досить легке захворювання, якщо приймати терапію. Якщо ні, вірус сильно руйнує»; «Думаю, що коли відкриваєш свій статус, це класно. Це якийсь крок до себе»; «Для людей зі статусом закрито всього кілька сфер: поліція, армія, військові структури, також ми не можемо працювати хірургами і стоматологами. Решта сфер для нас відкриті. Я вже встиг попрацювати офіційно, в дитячому садочку, також працював у ресторані» тощо. Варто зауважити, що хоча в двох респондентів батьки вживали наркотики, на початку матеріалу відразу спростували думку, що спосіб зараження ВІЛ-інфекцією обов'язково має бути пов'язаний із наркотичними речовинами: «Як наслідок, на початку двохтисячних в Україні народилося чимало ВІЛ-позитивних дітей, які отримали свій статус від матері. Це та вікова група молодих людей, яким зараз по 16–20 років. Водночас, жінка – тобто матір таких дітей – не обов'язково могла вживати сама».

Щодо негативних тенденцій у висвітленні тем, де згадуються ВІЛ-позитивні люди, то поруч із розвінченням міфів у медіатекстах час від часу з'являються матеріали, які навпаки закріплюють за собою стереотипне мислення. Звернемо увагу на аналітичну статтю «Тотальна легалізація і не тільки. Як Португалія перемогла наркотики» (авт. Кирил Чеботарьов, 28.12.2020). Як приклад візьмемо такий абзац: «До кінця 1990-х 100 тис. португальців (це аж 1% усього населення країни) були наркозалежними. Багато з них вмирали не тільки від передозувань, а й через хвороби, пов'язані з внутрішньовенним вживанням наркотиків. У 2000-х пішло значне зростання заражень СНІДом – Португалія вийшла на перше місце в Європі за кількістю хворих людей. Серед наркозалежних реєструвалося близько 1000 нових випадків ВІЛ щороку – і це тільки офіційно».

По-перше, відомо, що можна заразитися лише ВІЛ, який впродовж 8–10 років переходить у стадію СНІДу [20].

По-друге, матеріал формує думку, що наркозалежність та ВІЛ – це дві тісно пов'язані між собою хвороби, тим самим він спотворює дійсний образ людини, яка живе з ВІЛ й закріплює стереотип, що ВІЛ-позитивні люди отримали свій статут внаслідок вживання наркотиків.

По-третє, цій публікації не вистачає об'єктивності, повноти та балансу думок: наведення статистики, скільки взагалі в Португалії за той час було нових випадків зараження ВІЛ; залучення більшої кількості експертів та статистичних даних для збалансування точок зору.

Замітка «У Канаді у колишнього безхатченка виявили хворобу часів Першої світової війни» (Оксана Соломка, 07.12.2020) взагалі нівелює людську гідність. Ми вважаємо, що немає ніякої необхідності вказувати на соціальний статус людини, тим паче, якщо вона вже його позбулася. Також пропонуємо звернути увагу на такий рядок: «За словами медиків, 48-річний ВІЛ-інфікований чоловік був госпіталізований до відділення швидкої допомоги з болями в грудях і задишкою». Тут є і лексичне порушення, і зайва деталізація, яка не містить

жодної інформаційної цінності та розглядає ВІЛ-інфекцію як хворобу людей, що мають, начебто, низький соціальний статус.

Узагалі зайва увага до подробиць – це поширена проблема в українському медіапросторі. На сторінках «НВ» вона також є в замітці «Пов’язали Сеть. Як в Росії катували лівих активістів, щоб призначити їх «терористами» і засудити від шести до 18 років» (ред. Діана Ковальова, 12.02.2020). «27-річного ВІЛ-інфікованого Армана Сагинбаєва засудили на шість років загального режиму», – зазначено в матеріалі. На нашу думку, як і в попередньому прикладі таке згадування є недоречним та вказує на низьку професійність журналіста при висвітленні соціально-чутливих питань. Також матеріал закріплює стереотип, що ВІЛ – це хвороба людей, що мають низьку соціальну відповідальність.

Порушення стандартів та стереотипізацію також було помічено в замітці «Шостий день в реанімації: у акордеоніста Завадського виявили СНІД, він підозрює умисне зараження в СІЗО» (ред. Оксана Соломака, 16.07.2020). У цій публікації немає балансу думок, а є лише думка героя матеріалу Завадського. Показовою є така цитата: «Заслужений артист України наголосив, що єдине пояснення його ВІЛ-позитивного статусу полягає в тому, що йому «випадково або спеціально ввели ВІЛ у СІЗО», яка міфілізує появу ВІЛ насильницьким шляхом.

Цікавим з професійної точки зору є публіцистичний матеріал «Казка чи брехня. Чому історія принцеси Діани в серіалі Корона жахає, – автор The Guardian» (Ріаннон Люсі Косслетт, 27.11.2020). Серед роздумів письменниці Ріаннон Люсі Косслетт ми звернули увагу на таке: «Коли вона померла, мільйони жінок (не кажучи вже про геїв, до яких Діана проявляла величезне співчуття під час своєї роботи з ВІЛ-інфікованими), відчували не лише інстинктивне співчуття до цієї самотньої жінки, з якою погано поводитися, але і своєрідну скорботу». Попри те що публіцистові можна послуговуватися емоційною лексикою, таке формулювання посилює стигматизацію відразу двох вразливих груп – геїв та ВІЛ-інфікованих, а також закріплює стереотип, що саме гомосексуали є причиною поширення ВІЛ-інфекції.

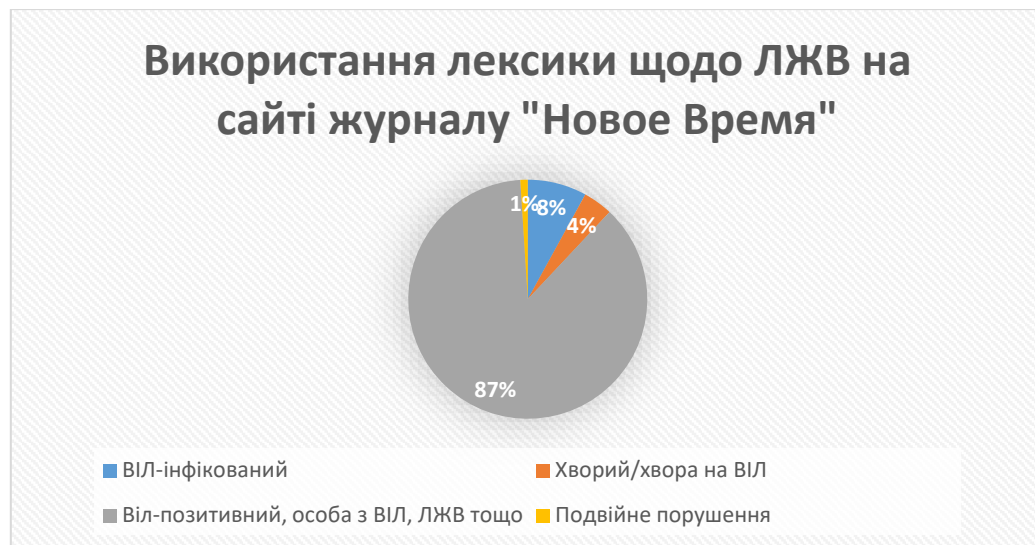
Ще однією тенденцією, яку ми помітили під час контент-аналізу медіатекстів, стало висвітлення новин, де люди долають ВІЛ-інфекцію. Одна з них є не зовсім вдалою та відноситься, скоріше, до породження стереотипу «безпорадності» ВІЛ-позитивних людей. Інформаційний заголовок викриває суть публікації: «Перша в світі людина, яка вилікувалася від ВІЛ, померла від лейкемії» (ред. Тетяна Габедава, 30.09.2020).

Однак інші матеріали мали більшу цінність, як із точки зору інформаційного приводу, так і самої ідеї, адже боролися зі стереотипом про те, що ВІЛ – це не вирок. Серед них були такі інформаційні замітки: «Англійський пацієнт. Друга людина у світі повністю вилікувалася від ВІЛ» (авт. Антон Ходоренко, 11.03.2020), «Медики повідомили про пацієнта, який повністю позбувся ВІЛ. Як це можливо?» (авт. Костянтин Ценцура, 08.07.2020), «Мешканка Аргентини стала другою людиною в світі, яка перемогла ВІЛ природним шляхом» (ред. Кирил Чеботарьов, 19.03.2021).

Досліджуючи тему висвітлення ЛЖВ на сторінках «НВ», хотілося б зазначити, що в публікаціях не завжди коректно послуговувалися термінами. У 8 % матеріалах вживався термін «ВІЛ-інфікований», який не можна використовувати згідно з етичними засадами. Ця форма утворена з пасивного дієприкметника, яка з лінгвістичної точки зору передбачає, що людину проти волі інфікували вірусом. Таким чином, вона закріплює за особою образ жертви [21]. У 4 % публікацій уживали конструкцію «хворий/хвора» на ВІЛ/СНІД. Однак загальносвітові тенденції стверджують, що людина завжди має ставитися перед подальшими характеристиками, тому таке використання є прикладом «некоректної лексики, яка поглиблює стигму» [22].

Приміром, можемо бачити таке порушення не тільки в змістовому наповненні матеріалу, а й у заголовку: «У Києві намагалися підірвати офіс організації, яка опікується хворими на ВІЛ. Під ним також залишили погрози» (ред. Діана Ковальова, 17.02.2020). 1 % матеріалів трансліював подвійне порушення. Варто зауважити, що в усіх інших випадках (87%) використовували

такі терміни як «ВІЛ-позитивний», «особа з ВІЛ», «людина, що живе з ВІЛ», «дитина з ВІЛ» тощо (див. малюнок 3).

Малюнок 3

Результати нашого наукового дослідження засвідчують, що масштаби поширення ВІЛ-інфекції в Україні досить великі, тому медіаспільнота, виконуючи роль четвертої влади, має не тільки звертати увагу на цю проблему, а й вміти правильно висвітлювати її, добираючи толерантну лексику, уникаючи стереотипів, навішування ярликів, мови ворожнечі.

За період дослідження на сайті журналу «НВ» було оприлюднено 154 матеріали, в яких побічно або безпосередньо згадувалась ВІЛ-інфекція. У 136 матеріалах про неї писали як про існуючу хворобу без подальшої персоніфікації, відповідно лише 18 матеріалів мали уособлення. Зокрема, в процесі дослідження ми помітили, що кількість медіаматеріалів ВІЛ-тематики збільшилась під час поширення пандемії COVID-19. Як з'ясувалося пізніше, суто наукове висвітлення проблеми в контексті коронавірусної хвороби поступово змінилось людиноцентризмом, що є позитивним аспектом при написанні журналістського тексту.

Ще однією з особливостей матеріалів щодо ВІЛ-позитивних людей є піар на хворобі та неправильно маркована реклама. Водночас є матеріали, що містять суто просвітницьку інформацію та виконують інформативну функцію.

У ході моніторингу нами було виявлено, що видання «НВ» публікує матеріали, які як розвінчують міфи й стереотипи про ВІЛ-позитивних людей (зокрема використовують факт подолання хвороби як інфопривід), так і навпаки закріплюють їх.

Однак варто наголосити, що в деяких текстах прослідковується використання мови ворожнечі, що посилює стигму щодо людей, які живуть із ВІЛ. Проте зауважимо, що більшість публікацій мають нейтральну лексику, яка не суперечить етичним засадам.

Отже, зроблений нами контент-аналіз дозволив окреслити реальну картину щодо специфіки висвітлення теми ВІЛ на сторінках сайту журналу «НВ» та наштовхнув на тематику подальших наукових досліджень, з якими можна буде ознайомитися в майбутніх роботах про соціально-чутливу комунікацію.